

Andere ervaringen met het eindexamen vrouwengeschiedenis in 1990

Spiegelbeeld, vertel eens even ...

Commissie Vrouwengeschiedenis

In het decembernummer van *Kleio* werd een artikel afgedrukt, waarin Karin Faber en Willeke Los verslag deden van hun onderzoek in het Groningse naar de mening van leerlingen en docenten over het CSE-onderwerp 'Vrouwen in de twintigste eeuw'.

Hier volgt de reactie van José Eijt, Maria Grever en Janneke Riksen en een antwoord daarop van Karin Faber en Willeke Los.

Nadat in de *Kleio-examenkrant* (juli 1990) naar aanleiding van dertig normbesprekingen de ervaringen van circa *vierhonderd* geschiedenisdocenten waren gepubliceerd, volgde in oktober in *Uitleg* de verrassende uitslag van een CITO-steekproef van *8.084 leerlingen*: meisjes scoorden beter op het eindexamen vrouwengeschiedenis dan jongens.[1]
In hun artikel 'Een spiegel voorgehouden?' in *Kleio* (1990) publiceerden Karin Faber en Willeke Los de ervaringen van *twaalf docenten* en *vijfendertig leerlingen* van zeven scholen uit de regio Groningen met het eindexamenonderwerp vrouwengeschiedenis zonder dat zij verwijzen naar bovenstaande grootschaliger onderzoeken en nauwelijks naar andere publikaties over de inhoud van het CSE-vrouwengeschiedenis. Ook de achtergrond van hun interviews vermeldden zij niet in hun artikel: het verzoek van de nascholingscommissie regio Noord-Nederland om manco's in de presentatie van vrouwengeschiedenis en het CSE aan te vullen.[2]

Aangezien de reikwijdte van de Groningse studie beperkt is en de indruk kan ontstaan dat de uitkomst ervan representatief zou zijn voor de ervaringen van docenten en leerlingen met het CSE, besloot de VGN-commissie vrouwengeschiedenis tot het publiceren van een reaktie in samenwerking met Maria Grever, die indertijd met Carla Wijers verantwoordelijk was voor de stofomschrijving vrouwengeschiedenis en de daarbij behorende docentenbundel.

Meisjes scoren beter

In zijn artikel 'De beleving van van het geschiedenisonderwijs door meisjes en jongens' in *Kleio* (1988) stelde Jan Krol dat de behandelde geschiedenisstof beter aansluit bij de belevingswereld van jongens dan van meisjes. Krol vroeg zich af of het onderwerp vrouwengeschiedenis in het CSE-1990 een 'aardig opstapje' zou zijn *'om meer tegemoet te komen aan wat misschien meer ligt in de belangstellingssfeer van het merendeel van onze leerlingen.'*[3]
Uit zijn en andere publikaties komt naar voren dat meisjes het vak geschiedenis vaker kiezen dan jongens, meer gemotiveerd zijn, maar desondanks slechter presteren.[4] Overigens, gezien tot voor kort de seksenverhouding bij studenten en met name bij de studierichting geschiedenis, is het waarschijnlijk dat de meerderheid van de geschiedenisdocenten uit mannen bestaat.

Reeds uit de normbesprekingen en verschillende tijdschrift- en krantenartikelen was gebleken dat het eindexamenonderwerp vrouwengeschiedenis aanleiding gaf tot levendige discussies in de klas. Meestal waren meisjes daarbij zeer betrokken. Wat zouden nu de eindexamenprestaties zijn?
Op verzoek van Maria Grever heeft het CITO voor het eerst de resultaten van het CSE-geschiedenis en staatsinrichting in 1990 per onderwerp seksespecifiek uitgesplitst. Op een populatie van ruim 40.000 leerlingen is een representatieve steekproef genomen van 8.084 leerlingen.
Voor het hele eindexamen geschiedenis en staatsinrichting scoorden meisjes op het Vwo significant beter dan jongens, doordat zij betere resultaten behaalden met vrouwengeschiedenis. Voor het CSE van Havo, Mavo-D en -C waren de resultaten van de jongens beter.
Interessant zijn de verschillen in prestaties bij de twee onderwerpen. Voor Vwo en Havo scoorden meisjes op het onderwerp vrouwengeschiedenis significant en voor Mavo-D zwak significant beter dan jongens; alleen voor Mavo-C waren de jongens significant sterker. Opmerkelijk is dat vrouwengeschiedenis voor meisjes én jongens moeilijker was dan het onderwerp Tweede Wereldoorlog, maar méér voor jongens dan voor meisjes! Voor de Tweede Wereldoorlog waren de resultaten van jongens steeds beter dan van meisjes.

Het CITO stelde naar aanleiding van het CSE 1990 in een intern rapport het volgende: *'Deze resultaten lijken de conclusie te rechtvaardigen dat de keuze van het onderwerp en de vragen verschillende gevolgen heeft voor mannelijke en vrouwelijke kandidaten. Het lijkt gewenst hier nader onderzoek naar te doen. Een dergelijk onderzoek is op het CITO inmiddels voor de talenexamens gestart'*.

Het CITO heeft nu inderdaad besloten de eindexamenresultaten in 1991 voor álle vakken en schooltypen uit te splitsen naar meisjes en jongens.
De bewering van Faber en Los dat de vrouwelijke leerlingen zich niet met dit CSE-onderwerp konden identificeren en dat dit niet de sterkste kant van het onderwerp was, wordt door de steekproef van het CITO op zijn minst genuanceerd.

Het sekse-gender concept

Het bevreemdt ons dat de auteurs meegaan met docenten en leerlingen, zeker gezien het beperkte notenapparaat bij hun artikel, door te stellen: *'Ons inziens hebben de misverstanden rondom de discipline vrouwengeschiedenis (...) te maken met het feit dat het eindexamenonderwerp*

TABEL 1 VWO

	verschil (m-j)	T	p	
Twee onderw.	+1.08	+2.49	≒ 0.2%	sign.
Vrouwengeschied.	+1.34	+5.58	< 0.1%	sign.
WO II	-0.25	-1.00	≒ 35%	niet sign.

TABEL 2 HAVO

	verschil (m-j)	T	p	
Twee onderw.	-1.49	-3.49	< 0.1%	sign.
Vrouw engeschied.	+0.41	+1.57	≒ 10%	zwak sign.
WO II	-1.90	-8.22	< 0.1%	sign.

TABEL 3 LBO/MAVO-D

	verschil (m-j)	T	p	
Twee onderw.	-1.81	-3.58	<0.1%	sign.
Vrouwengeschied.	+0.81	+3.20	<0.1%	sign.
WO II	-2.62	-8.10	<0.1%	sign.

TABEL 4 MAVO-C

	verschil (m-j)	T	p	
Twee onderw.	-3.23	-5.14	<0.1%	sign.
Vrouwengeschied.	-0.90	-2.37	≒ 2%	sign.
WO II	-2.34	-6.12	<0.1%	sign.

Verschil (m-j) = verschil tussen de resultaten van de meisjes en die van de jongens
T = toets voor onafhankelijke steekproeven en ongelijke varianties
p = overschrijdingskans (de kans dat het al dan niet toeval is)
sign. = significant, de kans dat een uitspraak gebaseerd op een steekproef geldt voor de gehele populatie; 5% is een gangbaar significantieniveau, de kans dat een verkeerde conclusie wordt getrokken op grond van de steekproef is kleiner dan 5%
≒ = statistisch symbool voor 'ongeveer gelijk aan'

voornamelijk gepresenteerd is als de geschiedenis van vrouwen. Zij wordt voorgesteld als een tegenhanger van mannengeschiedenis: 'her story' in plaats van 'his story'.'[5]

Hadden de auteurs geen kennis van onderstaande feiten?
In de toenmalige stofomschrijvingen werd nooit uitgelegd wat een bepaald vak inhoudt. Omdat het onderwerp deel uitmaakt van een nieuw vakgebied, moest in opdracht van het ministerie een bundel met wetenschappelijke artikelen en boekfragmenten geproduceerd worden. Voor het eerst in de geschiedenis van het CSE is er een bundel gepubliceerd waarin de belangrijkste stof voor het eindexamen én de wetenschappelijke achtergrond van het betreffende vakgebied bij elkaar staan. Er is een uitgebreid artikel opgenomen waarin een uiteenzetting staat over de inhoud van het vak vrouwengeschiedenis en de betekenis van het sekse-genderconcept.[6] Daar wordt in de inleiding van de bundel uitdrukkelijk naar verwezen.
In het blad *School* en de verslagen van de normbesprekingen spraken docenten zich overigens 'lovend' uit over stofomschrijving en bundel.[7]
In november 1989 bracht *Kleio* een 'special' uit met een aantal artikelen over deelaspecten van het eindexamen. Op de nascholingsconferentie in Tilburg hield Maria Grever een lezing waarin uitgebreid in werd gegaan op het vak vrouwengeschiedenis en de betekenis van gender. Zij maakte ook duidelijk dat het vak over vrouwen én mannen gaat. Deze lezing is als artikel gepubliceerd in de *Kleio*special en werd door verschillende docenten in de klas gebruikt.[8] Waarom verwijzen de auteurs daar niet naar, maar wel naar een ongepubliceerde lezing op diezelfde conferentie?
Ook bij de verschillende nascholingen werd uitgelegd wat vrouwengeschiedenis als vakgebied inhoudt en wat de theoretische invalshoeken en concepten zijn.[9]

Er zijn talloze (gepopulariseerde) uitgaven op de markt gekomen ten behoeve van dit eindexamen, zoals *Tussen aanpassing en verzet*, *Bij ons moeder en ons Jet*, *Vrouwengeschiedenis 8 essays*.[10] In deze bundels worden inhoud van het vak vrouwengeschiedenis en deelaspecten van het CSE uiteengezet.
Marja Borkus en Carla Wijers schreven het script voor de NOT-serie over vrouwengeschiedenis. Tijdens de periode van het eindexamen konden docenten en leerlingen zich bovendien verdiepen in tien *Jaarboeken voor vrouwengeschiedenis* en vijf *Tijpes van de sluier*, naast vele andere artikelen en boeken op het terrein van vrouwengeschiedenis, én over dit speciale onderwerp. Voorts worden in het *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* sinds enige jaren artikelen over vrouwengeschiedenis gepubliceerd. Reeds in 1986 verscheen daarin een bijdrage over de historiografische achtergronden van vrouwengeschiedenis met de belangrijkste theoretische noties. Tevens werd hierin de discussie over 'her story' en andere 'typen' vrouwengeschiedenis bekritiseerd.[11]

De vraag is tot hoever men kán gaan om docenten tegemoet te komen gezien de beperkte middelen die door het ministerie ter beschikking worden gesteld.
In principe moeten docenten optimaal geholpen worden. Onze indruk is dat bij het CSE-vrouwengeschiedenis door specialisten al het mogelijke is gedaan om docenten van materiaal te voorzien. Dat neemt natuurlijk niet weg dat kritiek op onderdelen van de inhoud mogelijk is, maar niet

dat het onderwerp werd gepresenteerd als 'een geschiedenis *van* vrouwen' in plaats 'van mannen'.

Ervaringen met het eindexamen of met het vak?

In hoeverre hebben de auteurs een onderscheid gemaakt tussen de ervaringen van de docenten met het doceren van het onderwerp over vrouwengeschiedenis en de eindexamenopgaven?
De commissie vrouwengeschiedenis was over het eerste tijdvak, met name over de opgaven van Vwo en Havo erg teleurgesteld. Dat gold ook voor de docenten tijdens de normbesprekingen. In de enquete die is georganiseerd door de Commissie Havo/Vwo is een onderscheid gemaakt tussen leservaringen en ervaringen met het CSE.

Het artikel van Janneke Riksen is een illustratie van wat er op sommige scholen is gebeurd met het onderwerp: in Boxmeer zijn leuke en leerzame discussies gevoerd tussen leerlingen en gasten die enige relatie hebben met dit eindexamenonderwerp.[12] Naast docenten die vóór en ná het eindexamen negatief over vrouwengeschiedenis oordelen, zijn er tal van docenten die positief zijn over het vak zoals bleek uit de enquetes van de Commissie Havo/Vwo. Sommigen organiseerden rondom het eindexamen vrouwengeschiedenis buitenschoolse activiteiten voor leerlingen, anderen voor docenten.
Dit laatste gebeurde in Hengelo door een geschiedenisdocent, Ignace van Kraaij. Hij organiseerde naar aanleiding van zijn nascholing voor zijn collega's op het Twickelcollege een lezing over het vak vrouwengeschiedenis en ging daarin uitgebreid in op het begrip *gender*.
In een artikel in *Hervormd Nederland* van Wim in 't Veld werd over ervaringen van leerlingen en docenten positief geschreven. Ook was men tevreden over de vele publikaties. Een docent vertelde naar aanleiding van de behandeling van de eindexamenstof vrouwengeschiedenis: '*Ik noemde als voorbeeld van een sociale wet vaak de bijstandswet, maar nu werd ik met m'n neus op de feiten gedrukt voor wat betreft de gevolgen van dit soort wetten voor alleenstaande moeders. Dat moest ik behandelen en dat heb ik als een verrijking ervaren, al is dat niet direct geschiedenis zoals je dat op de universiteit is geleerd.*'[13]

Het voortdurend herschrijven van geschiedenis

De auteurs stellen dat het onderwerp 'Continuïteit en verandering: de positie van de vrouw in Nederland en de Verenigde Saten van Amerika, 1929-1969' voornamelijk gepresenteerd is als een geschiedenis van vrouwen, als 'her story'.
De achtergrond van de term 'her story' waarop dit oordeel gebaseerd is, maar die in het artikel achterwege wordt gelaten, is in dit verband relevant. De Amerikaanse historica Joan W. Scott onderscheidde in 1984 drie typen vrouwengeschiedenis: een 'her story'benadering, een benadering waarbij vrouwengeschiedenis deelterrein van de sociale geschiedenis is, en een benadering die de gangbare geschiedenis herschrijft.

In een 'her story'-benadering worden volgens Scott ervaringen van vrouwen beschreven buiten de conventionele historische kaders; bij de tweede benadering zou vrouwengeschiedenis een onderafdeling zijn van sociale geschiedenis; bij de 'herschrijvings'-benadering, door haar beschouwd als hét doel voor vrouwengeschiedenis, worden vrouwen als uitgangspunt genomen maar zijn sekseverschilen het onderwerp. Sekse als sociale categorie is in deze benadering net zo fundamenteel voor historisch onderzoek als klasse en ras.
Inmiddels heeft Scott wat afstand genomen van deze indeling omdat de scheidslijnen tussen deze benaderingen vaag zijn en omdat daarin verondersteld wordt dat de ene benadering beter zou zijn dan de andere. Uit haar reaktie op het CSE blijkt bovendien dat Scott erg ingenomen was met de uitwerking van het eindexamenonderwerp vrouwengeschiedenis.[14]

Volgens de oude indeling van Scott zou men kunnen stellen dat dit eindexamen een voorbeeld is hoe een historiografisch debat vanuit het perspectief van vrouwengeschiedenis *herschreven* kan worden. Het onderwerp sluit namelijk aan op een debat over de rol van de Tweede Wereldoorlog bij moderniserings- en democratiseringsprocessen in de samenleving, zoals de toenemende participatie van groepen die in een achterstandspostie verkeren. Dit debat is in Nederland gevoerd tussen historici zoals Von der Dunk, Blom, Zondergeld, Stuurman; in de VS tussen historici zoals Chafe, Wandersee Bolin, Campbell. In de VGN-bundel zijn over deze discussie artikelen opgenomen.[15]

Omdat deze debatten ook gaan over de situatie vóór de oorlog en erna, zijn de crisis en de opbouw van de verzorgingsstaat erbij getrokken. De nadruk in het CSE op de effecten van de crisis, de oorlog en de groei van de verzorgingsstaat voor vrouwen, plaatst de uitkomsten van bovengenoemd historiografisch debat in een ander daglicht.
Verschillende critici vinden de periode van het CSE niet boeiend voor vrouwen en/of de vrouwenbeweging. Nu heeft iedereen zo zijn of haar eigen voorkeuren. De een vindt het interessanter te doceren over een zeer recente periode bij dit onderwerp, de ander wenst juist afstand te nemen en had graag gezien dat de periode vanaf 1917 er meer bij betrokken werd. Maar een toepassing van het historiografisch debat 'continuïteit en verandering' voor de positie van vrouwen kan toch uiterst boeiend zijn.

Er is daarnaast nog iets anders aan de hand met de periode van circa 1929 tot 1969. Nancy Cott laat in haar monografie *The grounding of modern feminism* (1987) zien dat in het interbellum de vrouwenbeweging zich heroriënteerde op doelen en strategieën, en dat de feministische terminologie toen voor het eerst op grote schaal werd gebruikt.[16] Veel mensen verwarren de *vrouwenkiesrechtbeweging* met de *vrouwenbeweging*. Hoewel het vrouwenkiesrecht in 1920 in veel westerse landen een feit was, waren andere eisen, bijvoorbeeld op het gebied van huwelijksrecht en arbeid, zeker niet ingewilligd.[17] De vrouwenbeweging bleef dan ook niet stil zitten en ging in de jaren dertig door met ageren voor het behoud van arbeid, voor vrede, en voor meer participatie in het politieke leven.

Tenslotte, er veranderde voor vrouwen in sociaal-economisch, demografisch en politiek opzicht weliswaar erg veel tijdens de crisis, oorlog en de groei van de verzorgingsstaat, maar deze verschuivingen zijn in de ene periode makkelijker waar te nemen dan in een andere. Zo trokken enkele juridische en politieke veranderingen in de jaren vijftig misschien minder de publieke belangstelling dan de akties van Dolle Mina begin jaren zeventig.
Maar zijn de effecten van de motie Tendeloo in 1955 (waardoor het verbod op het ontslag van vrouwelijke ambtenaren bij huwelijk werd afgeschaft) en de opheffing van de handelingsonbekwaamheid van vrouwen in 1956 niet geweldig belangrijk geweest voor de positie van talloze vrouwen (en dus ook van mannen) op lange termijn?

Historisch besef?

Faber en Los citeren leerlingen en docenten die moeite hadden met het definiëren van wat vrouwengeschiedenis is. Een docent zegt dat hij/zij in het onderwerp mist '*wat nu precies de relatie tussen mannen en vrouwen bepaalt, wat voor rare patronen daar nu werken*'.[18]

Het achterwege blijven van commentaar bij dergelijke opmerkingen in het artikel getuigt van naïeviteit en gebrek aan historisch besef bij de auteurs, die trouwens evenmin duidelijk maken wat zij zelf onder vrouwengeschiedenis verstaan. Faber en Los stellen zelfs dat leerlingen die van te voren een redelijk goed beeld van vrouwengeschiedenis hadden, door de invulling van het eindexamenonderwerp in verwarring werden gebracht. De keuze van het citaat van een leerling, '*Vrouwengeschiedenis dan denk je dus aan vrouwen vroeger, echt vroeger tot nu*', doet echter vermoeden dat de auteurs zelf het vak vrouwengeschiedenis impliciet interpreteren als de geschiedenis *van* vrouwen.[19]

Net zoals dat geldt voor politieke geschiedenis of cultuur- en mentaliteitsgeschiedenis, kan men ook bij vrouwengeschiedenis nooit in algemene zin uiteen zetten wat 'precies' de relatie tussen de seksen bepaalt, hoe en waarom bepaalde verschijnselen en menselijke gedragingen zich ontwikkeld hebben. Per cultuur, periode en klasse zijn verschillende machtsmechanismen werkzaam tussen (groepen) mensen, die moeilijk bloot te leggen zijn. We weten toch ook niet 'precies' waarom Hitler op 11 december 1941 de VS de oorlog verklaarde, terwijl zijn veldtocht tegen de Sovjet-Unie was vastgelopen? Dit is niet alleen een kwestie van veelvuldig historisch onderzoek. Het is ook afhankelijk van de gebruikte invalshoeken en gestelde vragen. Niet voor niets zijn historici voortdurend met elkaar in discussie. En dat is maar goed ook.

Dilemma belangstelling meisjes

Het lijkt ons belangrijk om bij een vak als vrouwengeschiedenis, dat voor velen in het onderwijs nieuw was, nauwkeurig te werk te gaan bij de weergave van zowel de presentatie van dit vak als de ervaringen van docenten en leerlingen daarmee in de lespraktijk. De twee Groningse onderzoeksters hebben de geïnterviewden beslist onvoldoende geconfronteerd met specifieke informatie over vrouwengeschiedenis. Hun verslag heeft zeker een bepaalde waarde, maar het is ons inziens niet representatief.

In het CSE-vrouwengeschiedenis is in de stofomschrijving, de bundel en de daarbij behorende boeken en artikelen noch een geschiedenis 'van' vrouwen gepresenteerd noch alleen maar gezocht naar een toenemende seksengelijkheid, zoals Marjan Schwegman lijkt te beweren in *Kleio* (1990).[20] Het gebruik van de uit het HEG-rapport afkomstige structuurbegrippen 'continuïteit en verandering' in de titel van het eindexamen is al een indicatie. In het onderwerp gaat het erom zicht te krijgen op wat bleef en wat veranderde in de verhouding tussen de seksen - met de nadruk op de ervaringen van vrouwen -, in de periode van crisis, oorlog en opbouw van de verzorgingsstaat. Sommigen docenten zullen vooral kijken naar een vermindering van seksenongelijkheid, anderen kijken juist naar verschillen tussen de seksen, weer anderen benadrukken de rol van vrouwen in de feministische beweging, misschien wel een geschiedenis 'van' vrouwen, maar noodzakelijk is dat niet.
Het onderwerp vrouwengeschiedenis is in de stofomschrijving en de bundel zo gepresenteerd dat men vanuit verschillende visies een eigen mening over dit onderwerp kan ontwikkelen.

De uitkomsten van de CITO-steekproef lijken de indruk te bevestigen dat er een positieve relatie bestaat tussen stofinhoud en seksespecifieke prestaties. Ook al beweren vrouwelijke leerlingen uit Groningen dat zij Napoleon 'veel stoerder' vinden, in de les kan identificatie ook op andere, meer subtiele manieren plaatsvinden. Dit gegeven vraagt om nader onderzoek naar de herkomst van de verschillen in prestaties tussen jongens en meisjes in het vak geschiedenis. Behalve attitude speelt stofinhoud op een of andere wijze een rol. Maar welke? Deze vraag noopt tot bezinning op de vraag hoe meisjes in ons vak bereikt kunnen worden. Een dilemma dat zich dan voordoet is, dat door de aanpassing van de stofinhoud aan de belangstellingsfeer van meisjes zij bevestigd kunnen worden in hun 'anders' zijn. In hoeverre is dit problematisch voor hun studieprestaties en beroepsperspectieven? Politieke geschiedenis is toch voor meisjes zeker zo belangrijk als voor jongens. Problematisch is in ieder geval wel wanneer deze 'andere' belangstellingsfeer bij

kleio
nummer 2/91
pagina's 30 en 31

voorbaat als minder relevant zou worden gewaardeerd.

Noten

1. Verslagen van de normbesprekingen in: Kleio-examenkrant 31(1990), nr. 6, 34-37. Voor CITO-gegevens zie: *Uitleg* 6(1990), nr. 24, 16-17 en M. Grever, 'Pivoting the center. Women's history: a compulsory subject for the final written examinations in history in all Dutch secondary schools in 1990 and 1991' in: *Gender & history* 3(1991) nr. 1, 85-105.
2. Karin Faber, Willeke Los, Het eindexamen vrouwengeschiedenis. Een onderzoek naar ervaringen van docenten en leerlingen (ongepubliceerd onderzoeksverslag RUG, Groningen, juli 1990), 40.
3. Jan Krol, 'De beleving van het geschiedenisonderwijs door meisjes en jongens' in: katern 3 in *Kleio* 29(1988), nr. 3, 8-16, aldaar 13.
4. Idem, 8. Hierin zijn opgenomen de CBS-gegevens betreffende examenresultaten bij geschiedenis op de Havo, schooljaar 1984, 1985 en 1986.
5. Karin Faber, Willeke Los, 'Een spiegel voorgehouden?', *Kleio* 31(1990), nr. 10, 4-7, aldaar 6.
6. Maria Grever, 'Het vrouwelijk oculair. Een historische beschouwing van vrouwengeschiedenis in de VS en West-Europa vanaf circa 1970' in: Maria Grever, Carla Wijers, *Vrouwen in de twintigste eeuw. De positie van de vrouw in Nederland en de Verenigde Staten van Amerika 1929-1969* (IJsselstein 1988) 168-178.
7. Cees van der Kooy, 'Vrouwengeschiedenis', *School* (december 1988) nr. 10, 64-65, aldaar 65; *Kleio*-examenkrant in *Kleio* 31(1990) nr. 6, 31-37, aldaar 35.
8. Maria Grever, 'Geschiedenis is als Penelope ...' *Kleio* 30(1989) nr. 9 (special), 3-9. Zie ook M. Grever en C. Wijers, '"Flappers" en Dolle Mina's', in *Kleio*, 28(1987), nr. 6, 6-11. Reeds in dit artikel over de achtergronden van het CSE, werd vrouwengeschiedenis gepresenteerd als een vak waarin het zoeklicht gericht is op seksenverhoudingen en maatschappelijke definities van mannelijkheid en vrouwelijkheid, immers (p. 9): '*Mannen en vrouwen maken samen deel uit van een historisch gegroeide machtsstructuur* (...)'.
9. Utrecht: najaar 1988; Tilburg: 13 en 14 januari 1989; Nijmegen en Zutphen: november 1989; Amsterdam en Zwolle: najaar 1989; Roermond: najaar 1989 en voorjaar 1990. Bij sommige conferenties waren Amerikaanse onderzoekers betrokken, zoals Lois Horton en Ann Campbell.
10. Carla Wijers e.a. (red.), *Tussen aanpassing en verzet. Vrouwen voor het voetlicht, 1929-1969* (Culemborg 1989); Maria Grever, Annemiek van der Veen (red.), *Bij ons moeder en ons Jet. Brabantse vrouwen in de 19e en 20e eeuw* (Zutphen 1989); H. Bootsma, I. van der Pluym-Van Eykeren (red.), *Vrouwengeschiedenis 8 essays* (Tilburg 1990). Dit zijn slechts enkele voorbeelden van uitgaven die in het kader van het eindexamen vrouwengeschiedenis verschenen.
11. Maria Grever, 'Het verborgen continent. Een historiografische verkenning van vrouwengeschiedenis in Nederland', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 12(1986) 221-268.
12. Janneke Riksen, ''Vrouwenmiddag' op het Elzendaalcollege te Boxmeer', *Kleio* 31(1990), nr. 6, 31-33. Zie ook haar aansluitend afgedrukte gesprek met twee docenten: Idem, 33-34.
13. Wim in 't Veld, 'Vrouwen waren bijzaak', *Hervormd Nederland* 19 mei 1990, 12-15, aldaar 14.
14. 'Feiten overheersend bij vrouwengeschiedenis', *Volkskrant* 23 mei 1990.
15. Het betreft de bijdragen van Stuurman (51-56), Ribberink (69-75), Chafe (84-85), Wandersee Bolin (109-115) en Rupp (124-131) in: Grever, Wijers, *Vrouwen in de twintigste eeuw*.
16. Nancy Cott, *The grounding of modern feminism* (New Haven/London 1987), 3-10, 179-181.
17. Marianne Braun, 'Gelijk recht voor allen! Feministische strijd tegen de maritale macht' in: Grever, Wijers, *Vrouwen in de twintigste eeuw*, 24-33.
18. Faber, Los, 'Een spiegel voorgehouden', 6.
19. Ibidem.
20. Marjan Schwegman, 'Nieuwe kapsels, nieuwe keukens, nieuwe kansen', *Kleio* 31(1990), nr. 7, 3-9, aldaar 3.

Spiegelbeeld gespiegeld

Een reactie op 'Spiegelbeeld, vertel eens even'

Met verbazing hebben wij kennisgenomen van de reactie die de VGN-Commissie Vrouwengeschiedenis geschreven heeft naar aanleiding van ons artikel in Kleio, *10 (1990). Uit de hoeveelheid wetenschappelijke feiten en speculatieve beweringen maken wij drie punten van kritiek op: de reikwijdte en representativiteit van ons onderzoek, het identificatie-argument en de presentatie van het CSE-onderwerp vrouwengeschiedenis als 'her story'.*

Reikwijdte en representativiteit

Een reden dat de Commissie Vrouwengeschiedenis op 'Een spiegel voorgehouden?' reageert, is de angst dat ons artikel de indruk zou geven representatief te zijn voor de ervaringen van docenten en leerlingen met het eindexamen vrouwengeschiedenis.

Zoals wij schreven vond ons onderzoek plaats in het kader van de universitaire lerarenopleiding.[1] Ons inziens impliceert dit de bescheiden opzet van ons onderzoek en de reikwijdte van onze onderzoeksresultaten. Om niet de indruk te wekken dat wij een representatief onderzoek presenteerden, hebben wij reeds in de titel vermeld dat het om ervaringen van docenten en leerlingen ging en niet om dé *ervaringen. Het feit dat het onderzoek is uitgevoerd op verzoek van de nascholingscommissie voor de regio Noord-Nederland hebben we niet vermeld omdat dit geen invloed heeft gehad op de methode en de presentatie van ons onderzoek. Dit verzoek was enkel een aanleiding tot het verrichten van onderzoek.*

Wij hebben ons artikel in de eerste plaats geschreven voor docenten geschiedenis. Wij hoopten niet alleen dat zij zouden genieten van de herkenbaarheid van de diverse geciteerde reacties, maar ook wilden wij hen een referentiekader bieden voor (kritische) reflectie. Bovendien vonden wij het minstens zo belangrijk dat ervaringen van mensen met de lespraktijk gehoord werden.

In het onderzoek dat wij in het voorjaar van 1990 verrichtten, lag de nadruk op ervaringen met vrouwengeschiedenis in de lessituatie, wat wij overigens strikt gescheiden hebben gehouden van meningen over het CSE.[2]

Ons onderzoek betreft dus een ervarings*onderzoek, waarvan de waarde niet ligt in de* kwantiteit *van de onderzoeksgegevens, maar in de* kwaliteit *ervan. Daarom hebben wij gekozen voor diepte-interviews met een kleine groep respondenten en niet voor een enquete.[3] Omdat de resultaten van een onderzoek als het onze van een ander niveau zijn dan de resultaten van een kwantitatief onderzoek, zoals het CITO heeft uitgevoerd, is een vergelijking tussen beide onderzoeken ons inziens niet terecht.*

Met betrekking tot de methode van ons onderzoek willen wij op het volgende wijzen: voor het op verantwoorde wijze afnemen van diepte-interviews is het van cruciaal belang dat de geïnterviewde zich begrepen voelt door de interviewer. Om deze reden is het volstrekt onaanvaardbaar de respondent tijdens het interview te confronteren met specifieke informatie.[4] Bovendien kan zo het interview in een bepaalde richting gestuurd worden.[5]

Wij blijven achter de resultaten van ons onderzoek staan en vinden de geringe omvang van de groep respondenten geen reden om de uitkomsten van ons onderzoek uit de weg te gaan.

Het identificatie-argument

De Commissie Vrouwengeschiedenis legt in haar reactie een direct verband tussen de identificatiemogelijkheden die vrouwengeschiedenis aan meisjes biedt en de score van meisjes op het CSE van 1990.[6] Wij vragen ons af of deze eindexamenresultaten direct te maken hebben met geboden identificatiemogelijkheden, of dat an-

dere factoren een rol spelen, zoals bijvoorbeeld de docent, de gevolgde didactiek[7] of de persoonlijke ontwikkeling van leerlingen.[8] Op de hoogte van het belang dat de commissie hecht aan het vergroten van identificatiemogelijkheden voor meisjes, hebben we dit gegeven verwerkt in onze vraaggesprekken met leerlingen. Het onderzoeksresultaat (het gaat hier dus niet om een 'bewerking') dat dertig van de vijfendertig geïnterviewde leerlingen moeite hadden zich met personen uit het verleden te identificeren op grond van sexe zal niet iedereen waarderen. Voor ons is dit geen reden het resultaat dan maar te schrappen.
Of er een grotere belangstelling voor vrouwengeschiedenis bestaat bij meisjes, is een ander verhaal. Wat dit betreft hebben wij zeker positieve geluiden gehoord.

Herstory
Zoals Eijt, Grever en Riksen al aangaven, is het moeilijk een strikt onderscheid te maken tussen de verschillende ontwikkelingsfasen die vrouwengeschiedenis in haar bestaan heeft doorgemaakt, omdat 'de scheidslijnen tussen deze benaderingen vaag zijn en omdat daarin verondersteld wordt dat de ene benadering beter zou zijn dan de andere'.[9]

Met onze uitspraak dat bij docenten die van te voren niet vertrouwd waren met de discipline het beeld is ontstaan dat vrouwengeschiedenis 'herstory'is, hebben wij geen waarde-oordeel willen uitspreken, maar slechts een verklaring willen geven.[10] Wij hebben deze verklaring gebaseerd op de presentatie van het eindexamenonderwerp in de stofomschrijving en de eindexamenbundels. De nascholingsbundel en ander materiaal hebben wij hier buiten beschouwing gelaten, omdat niet alle docenten hiervan even grondig kennis genomen hebben.
Daar het eindexamen vrouwengeschiedenis een 'inhaalmanoeuvre' was en men door middel van het opvullen van 'witte plekken' heeft geprobeerd de geschiedenis te herschrijven, was het onontkoombaar dat de rol van vrouwen in de geschiedenis in de stofomschrijving benadrukt werd.[11] Hierdoor kregen docenten die voordien niet vertrouwd waren *met de discipline echter de indruk dat vrouwengeschiedenis 'een geschiedenis van vrouwen' is. Vanuit deze invalshoek zijn zij ermee aan de slag gegaan, met alle consequenties vandien voor het beeld van vrouwengeschiedenis bij hun leerlingen.*
Dit geeft het belang aan van goede achtergrondinformatie voor docenten omtrent de huidige stand van zaken binnen vrouwengeschiedenis (het gender-concept).
Zoals blijkt uit het overzicht dat de VGN-commissie heeft gegeven van haar activiteiten, heeft zij zich veel moeite getroost om geschiedenisdocenten deze achtergrondinformatie te verschaffen. Terecht wordt door haar de vraag gesteld: hoe ver kan men gaan? Een oncompleet beeld van vrouwengeschiedenis kan ook het gevolg zijn van gebrek aan interesse bij docenten. Maar het geprezen feit dat er in 1989/1990 voor het eerst een stofomschrijving voor het eindexamenonderwerp vrouwengeschiedenis tot stand kwam, mag geen reden zijn vervolgens dit initiatief van elke kritiek vrij te pleiten.

Wij vinden het jammer dat de Commissie Vrouwengeschiedenis van de VGN in haar reactie alleen aandacht heeft besteed aan de kritische kanttekeningen die wij hebben geplaatst. De tegenvoorbeelden die zij noemt, beschouwen wij als een aanvulling op ons artikel omdat ze niet in strijd zijn met de positieve voorbeelden die wij noemen.

Karen Faber
Willeke Los

Noten

1. *Zie de inleiding van 'Een spiegel voorgehouden?' in* Kleio, *10 (1990), 4.*
2. *Zie hiervoor de toegevoegde vragenlijst bij ons artikel in* Kleio, *10 (1990), 8 en 9.*
3. *C.J.J. Korswagen,* Mondelinge communicatie in theorie en praktijk, *deel 2 (Groningen 1983), 176-190.*
4. *Eijt e.a., Spiegelbeeld vertel eens even..., 28*
5. *Korswagen, 178, 180 en 182.*
6. *Eijt e.a., 29*
7. *Zie bijvoorbeeld G. ten Dam e.a., 'Een "vrouwelijke" didactiek: gewoon "goed onderwijs"', in* Vernieuwing, Tijdschrift voor Onderwijs en Opvoeding, *jg.49 nr.5, mei 1990, 11-14.*
8. *Zie bijvoorbeeld F. Dijkstra,* De didactiek van geschiedenis *(Leiden 1988) 84-88.*
9. *Eijt e.a., ...*
10. *De kritiek van de Commissie Vrouwengeschiedenis van de VGN dat wijzelf niet weten wat vrouwengeschiedenis inhoudt vinden wij ongefundeerd. Hoe konden we onvolledige definities opmerken als we die niet als misverstand herkenden?*
11. *M. Grever en C. Wijers,* Vrouwen in de twintigste eeuw. De positie van de vrouw in Nederland en de Verenigde Staten van Amerika, 1929-1969 *(IJsselstein 1988) 10.*